O‘zMU XABARLARI
ВЕСТНИК НУУз
ACTA NUUz

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

JURNAL
1997 YILDAN CHIQA BOSHLAGAN

2023
1/9/1

Ijtimoiy-gumanitar fanlar turkumi

Bosh muharrir:

I.U.MADJIDOV – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o‘rinbosari:

Y.S.ERGASHOV – f-m.f.d., professor.

Tahrir hay’ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.
Ashirov A.A. – t.f.d., prof.
Balliyeva R. – t.f.d., prof.
Malikov A.M. – t.f.d., prof.
Yusupova D.Y. – t.f.d., prof.
Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.
Mo‘minov A.G. – s.f.d., prof.
Nishonova O.J. – f.f.d., prof.
Abdullayeva N.B. – f.f.d., prof.
Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.
Tuychiyev B.T. – f.f.d., prof.
Utamuradov A. – f.f.n., prof.
Muxammedova D.G. – psix.f.d., prof.
Boltaboyev H. – fil.f.d., prof.
Rahmonov N.A. – fil.f.d., prof.
Shirinova R.X. – fil.f.d., prof.
Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.
Sa’dullayeva N.A. – fil.f.d., dots.
Kurbonova G.S. – fil.f.d., dots.
Djafarova D.I. – fil.f.d., dots.
Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.
Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., PhD.

Mas’ul kotib: **Z.A.PARDAYEV**

TOSHKENT – 2023

MUNDARIJA

Tarix

Axmedova D. Maktublarda Xiva va Buxoro xonligi tarixi ... 4
Darmonova M. "Milliy Turkiston" jurnali xususida ... 7
Qurbonov N. G'arbiy O'zbekistonda sodir bo'lgan zilzilalar tarixi ... 10
Mirzaqulov B. Buxoro mang'itlar sulolasi hukmronligi davrida (1756-1920 yy.) ... 13
Muxamedov Y. Ilk o'rta asrlarda G'arbiy Turk xoqonligining ma'muriy markazlari haqida ba'zi mulohazalar ... 16
Normurodov D. Kovardondagi dafn inshootlariga doir ... 19
Otamuradova R. Xorazm vohasi tarixiy-madaniy merosining o'rganilish tarixi ... 23
Rasulov E. XVIII asr Qo'qon xonligi tarixi ... 27
Siddiqov R. O'zbekiston oliy ta'lim tizimidagi dastlabki o'zgarishlar va uni tubdan isloh qilish vazifalari (1991-1997 yy) ... 30
Tojiboyev J. Turkistonda harbiy asirlar evakuatsiyasi ... 33
Xadjamuratova M. Yoshlarni ijtimoiy himoya qilish – davlat siyosatidagi innovatsion yondoshuvning samarali mahsuli ... 36
Xaydarov G'. Mustaqillikni dastlabki yillarida jahon mamlakatlari bilan iqtisodiy-investitsion hamkorlikning rivojlanish tendensiyalari (Farg'ona vodiysi viloyatlari misolida) ... 40
Шадмонов Т. Трансформация взглядов на антерелигиозную политику советского правительства в Узбекистане в зарубежной историографии ... 43
Эгамбердиева Г. Туристический потенциал города Ташкент и анализ статистики посещения туристов по основным целям и направлениям ... 46
Ergasheva B. Ommaviy axborot vositalaridagi reklamalarning ijtimoiy-ma'naviy hayotga ta'siriga doir mulohazalar. (etnososiologik tahlil) ... 49

Falsafa. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. Sotsiologiya. Siyosiy fanlar. Islomshunoslik

Abdisamatov A. Bo'lajak mexanik-haydovchi shaxsini o'zini-o'zi harbiy-kasbiy tayyorlash ... 52
Абдувалиева М. Международные стандарты защиты прав лиц с инвалидностью и нормы национального права: сравнительная характеристика ... 55
Azimova F. Neft-gaz sanoatiga oid terminlar tipologiyasini o'qitishda talabalarning strategik kompetensiyasini rivojlantirish ... 59
Aliyev N. Bo'lajak pedagoglarda analitik tafakkurni gipotetik-deduktiv metod orqali rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari ... 62
Amanova O. Ta'lim sifatini oshirishda AKT kompetensiyalarini rivojlantirish ... 66
Axmedova D. O'zbekistonda jamoatchilik nazorati tarixidan ... 68
Baybabaeva Sh. Diskurs kompetensiyani takomillashtirishda postmetod davri ... 71
Bayzakova M. Xalqaro baholash dasturi asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyorgarligini takomillashtirishning amaliyotdagi holati ... 74
Baltabayeva M. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning huquqiy immunitetini oshirish ... 77
Bahodirova F. Jarohatdan keyingi stress buzilishlarini onkologik bemorlarda o'rganishning zarurati ... 80
Bekmurodova G. Jamiyat ma'naviy sohadagi konstruktiv va destruktiv tendensiyalar ... 83
Боймирзаев К. Социально-философские факторы развития знаний о трудовой миграции среди молодежи ... 86
Botirov A. Analysis and prospects for self-education in non-state educational institutions ... 89
Bo'riyeva M. Migrant oilalarining yangi muhitda moslashishining ijtimoiy-psixologik omillari ... 92
Вахидова С. Особенности государственной поддержки и развития предпринимательства в Узбекистане ... 95
G'afurov D. Tasavvuf ta'limotida oila va nikoh masalasi ... 98
Djumanazarova Z. Bo'lajak iqtisodiyot fani o'qituvchilarining metodik kompetentligini takomillashtirishning zamonaviy yondashuvlari ... 101
Jabborov Sh. Talabalarning jismoniy madaniyatga munosabatini o'rganish – tyutor faoliyatining muhim sharti ... 104
Jamolova G. Parallel tebranish konturlarini tadqiq etish ... 107
Ilhomova S. Bolalarga nisbatan zo'ravonlik sodir etiladigan joylar ... 110
Inoqov B. Tezkor-qidiruv xodimlarida muvaffaqiyatga erishish motivlari psixologik fenomen sifatida ... 113
Isabayeva M., Ergasheva N. Integrativ yondashuvning talabalar bilimi va malakalari sifatiga ta'siri ... 116
Исмоилов Т. Описание и анализ текущего уровня развития вербально-коммуникативных компетенций будущих педагогов ... 119
Kamilov F. Sotsiologik tadqiqotlar asosida nogironligi bo'lgan bolalarning muammolarini o'rganishning dolzarb masalalari (Keys-stadi metodi misolida) ... 122
Karimov F. O'rta yoshdagi 45-60 yoshli erkaklar uchun jismoniy tayyorgarlikni hisobga olgan holda sog'lomlashtiruvchi mashqlar jamlanmasini ishlab chiqish ... 125
Quvataliyev M. Talabalarning universitet ta'lim sharoitlariga moslashuvining ijtimoiy-psixologik jihatlari ... 128
Kuranbayeva H. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ona tili o'qitish ta'limida darsliklar bilan ishlash metodikasini rivojlantirish ... 131
Kurbanova S. The issues of modern education in spiritual heritage of Ibrat ... 134
Qodirova N. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nuksonli bolalar bilan ishlashning pedagogik mexanizmlari ... 137
Qurbonov A. Badiiy adabiyot mazmuni va uning shaxs ma'naviyatiga ta'siri ... 140
Qurbonova Sh. Oilada sil bilan og'rigan bemor ayol munosabatlariga psixologik yondashuv ... 143
Mamadaliev K. Pedagogika ta'lim yo'nalishlari uchun o'quv adabiyotlarini yangi avlodini ta'lim jarayoniga tadbiq etish metodikasi ... 146
Mahkamov Q. O'zbekistonning milliy-madaniy tiklanishida ijtimoiy xotiraning ahamiyati ... 149
Maxmudov I. Rahbarlarda samarali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda trening uslubi ... 152
Miliyeva M. Talabalarga xorijiy tillarni o'qitishning muvaffaqiyatini belgilovchi omillar ... 156
Mirzaaxmedova G. Bo'lajak tarix o'qituvchilarida analitik tafakkurni rivojlantirishning innovatsion usullari ... 160

Mirzayev Sh. O‘quv me’yoriy hujjatlar bilan ishlash va ijro intizomi samaradorligini oshirishning muhimligini va rivojlantirishning maqsadi 164
Mirsharipova Z. TDTU talabalari orasida jismoniy faollikda yo‘l qo‘yiladigan xatoliklarni o‘rganish 167
Muminova M. Alisher Navoiy asarlarida ustoz-shogird an’analarining zamonaviy aksiologik talqini 170
Muxametov A. Jismoniy tarbiya va ommaviy sport sog‘lomlashtirish mashg‘ulotlarida yuklamalarni me’yorlashtirishning ilmiy-metodik asoslari 173
Nabijonova O. Methods of teaching foreign languages: prospects and innovations 176
Nasimdjanova M. Akkulturatsiya jarayoni va shaxs 179
Norbosheva M. Bola shaxsi va xulq-atvori shakllanishida muloqotning ahamiyati 182
Nurova Sh. Ibn Sino merosidagi ma’rifat va ma’naviyat tamoyillarining yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati 185
Olloqulova F. Tadqiqotchilik ko‘nikmalarini boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida shakllantirishning mohiyati 188
Omonov A. Ichki ishlar organi xodimlarida ijtimoiy intellektning ijtimoiy-psixologik o‘ziga xosliklari 190
Orifjonov X. Historical emergence and evolution of the science of vocal performance 193
Ravshanov S. Turkiyada ta’lim va din masalalari 197
Rajabboyeva F. Ommaviy axborot vositalarining bugungi kundagi roli 200
Rasulova I. Ijtimoiy-psixologik tasavvurlarda oilaviy munosabatlar kontekstidagi zo‘ravonlikka moyil xulq-atvor ko‘rinishlari: ijtimoiy-psixologik so‘rovnoma tahlili 202
Ro‘zieva G. Bo‘lajak biologiya o‘qituvchisini innovatsion faoliyatga tayyorlashning hozirgi holati 206
Rustamov J. O‘smirlik davridagi homiladorlik va erta tug‘ruq holatlari ijtimoiy muammo sifatida 209
Salikhova N. Improving listening skills through songs at primary schools 213
Samieva Sh., Aslanova N. Yosh avlod ma’naviy kamolotini yuksaltirishda tasviriy va amaliy san’atning roli 216
Sadullayeva J. Ayollarda migratsiya motivi ijtimoiy muommo sifatida 219
Suyunova Y. Texnik mexanikaga oid kurslarning ta’lim mazmunini tanlashdagi o‘ziga xosliklari 222
Tashpulatov F. Yugurib kelib uzunlikka sakrash texnikasi va taktikasi 225
Tojiyeva X. O‘quvchilarda badiiy asarni anglash darajasini oshirish asoslari 228
Turg‘unov B. Talabalarda intellektual salohiyat namoyon bo‘lishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari va rivojlantirish imkoniyatlari 231
Turdikulov Sh. Korruptsiyaga qarshi kurashda institutsional yondashuvning o‘ziga xos xususiyatlari 234
Hasanova M. Bilingvizmning mazmun-mohiyati va psixologik tabiati 238
Xodjayev S. Germaniya ijtimoiy himoya tizimida keksalarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari 240
Xolmirzayev N. Bo‘lajak o‘qituvchining ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini shakllantirishning pedagogik shartlari 243
Xolmirzayev E. Uyushmagan yoshlar muammolarining amaliy talqini: muammo va yechimlari 246
Xolmurodov Sh. Umumta’lim maktablari o‘quvchilarida tafakkur rivojlantirish muammosining hozirgi holati va nazariy asoslari 249
Xudayberdiyev E. Yadroviy texnologiyalarni joriy etishda yadroviy bilimlarni rivojlantirishning dolzarbligi 252
Hakimov A. Biofizika fanini o‘qitishda kreativlik kompetensiyalarini takomillashtirishning psixologik va pedagogik asoslari 255
Shamsitdinova M. Ingliz tilini o‘rganishda talabalarning tinglab tushunishdagi qiyinchiliklari 258
Sharapova D. Ijtimoiy-iqtisodiy qaramlikka moyil shaxslarda addiktiv xulq-atvor va irodaviy sifatlarning empirik o‘ziga xosligi 261
Sharafitdinov A., Yusupov U. Oilaviy munosabatlarda o‘smir tarbiyasining psixologik xususiyatlari 265
Shodiyev J. Inson qadrini yuksaltirish zaruriyati va uning global muammolari 269
Shonazarov O‘. Jismoniy madaniyatni rivojlantirish ilmiy paradigmalariga doir ba’zi mulohazalar 272
Elboyeva M. Ta’lim bosqichlarida bolalar adabiyotini o‘qitishning uzviyligi 276
Эргашева М. Современная внешняя политика Республики Узбекистан 279
Eshmuradov O. Ota-ona va bolalar ijtimoiy psixologik mavqelarining oila mustahkamligiga ta’siri (oiladagi ijtimoiy rollar misolida) 282
Yunusov M. Davlat xizmatida jamoatchilik bilan aloqalarni rivojlantirish 285

Filologiya

Abdujabborova Sh. Jahon tilshunosligida topishmoqlar genezisi va ularning lingvistik tavsifi 288
Azimova M. Ingliz va o‘zbek tillarida meyozis va litotalarning o‘ziga xos xususiyatlari 292
Baxtiyorova M. Til va madaniyat uyg‘unlashuvida atoqli otlarning ahamiyati 295
Dalieva M. Scientific and theoretical foundations of studying terminological conceptualization of the scientific and linguistic picture of the world 298
Djamolova Y. Pedagogik faoliyat tizimida o‘qituvchi nutqining o‘rni 302
Jabborov Sh. Alisher Navoiy “Nasoyimul muhabbat” asarida “Bob” tushunchasi va talqini 305
Yo‘ldasheva D. O‘zbek tilidagi dorivor o‘simliklar nomlarining tarixiy lingvistik-semantik jihatlari 308
Kaxxorova G. Ingliz tilida yordamchi so‘zlarning boshqa so‘zlar bilan grammatik munosabatlari 310
Kuchkarova O. Yaxshilik va yomonlik badiiy – obrazli ifoda vositalari tahlili 315
Qo‘ldoshova M. O‘zlashgan so‘zlar va ularning tadqiqi to‘g‘risida ayrim mulohazalar 318
Mirzayeva Y. O‘zbek teleboshlovchisi va auditoriyasi o‘zaro ta’sirining mental xususiyatlari 322
Muftullayeva G. Hayrat ul-abror”da Xoja Muhammad Porso siymosining badiiy talqini 325
Turakulova D. The problems of studying linguistic concept in modern linguistics 328
Xalilova D. Sharq va G‘arb tibbiyot terminologiyasining takomillashish tarixi 331
Xatamova D. Adabiyotshunoslik terminlariga oid dolzarb masalalar 334
Xushnazarova S. Bugunning ma’naviy qiyofasi yoxud televideniyeda ma’naviyat va ma’rifat masalalari 337
Khabibulloeva G., Khushbakova N., Mengniyozova G., Similarities and differences of Surkhan dialect with uzbek literary language 340
Xojiyev Yu. O‘zbek tilida “Bolajonlilik” xarakterining ifodalanishi 342
Shamaqsudova S. Medialingvistika: OAV tili va uslubini o‘rganish tamoyillari 345
Shukurova M. XVI-XVII asrlar ingliz tili etika terminlarining struktur tahlili 348

O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI, 2023, [1/9/1]
ISSN 2181-7324

TARIX
http://journals.nuu.uz
Social sciences

UDK:94:502.34(575.1)

Ravshan SIDDIQOV,
O‘zbekiston Milliy universiteti dotsenti, t.f.n
E-mail:ravsidd@mail.ru

O‘zMU prof v.b,t.f.d (DSc) K.Saipova taqrizi asosida

O‘ZBEKISTON OLIY TA'LIM TIZIMIDAGI DASTLABKI O‘ZGARISHLAR VA UNI TUBDAN ISLOH QILISH VAZIFALARI (1991-1997 YY)

Annotatsiya

Mazkur maqolada Sovet davrining oxirgi yillarida oliy ta’limdagi ahvol va O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan keyin oliy ta’lim tizimidagi muammolarni hal qilishga qaratilgan o‘zgarishlar, amalga oshirilgan islohotlarning yo‘nalishlari, universitet ta’limining ustivorligini ta’minlash va ularni bo‘lish, ixtisoslashtirish hamda hududiylashtirish borasidagi ishlar tahlil qilingan.Shuningdek islohotlarni dastlabki natijalari va keyingi bosqichdagi vazifalar ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: Oliy ta'lim, ekstensiv rivojlanish,mustaqillik, universitet, islohotlar, kadrlar sifati, uzluksiz ta'lim, test sinovlari, bozor iqtisodiyoti, ilmiy salohiyat.

ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА И ЗАДАЧИ ЕЕ КОРЕННОГО РЕФОРМИРОВАНИЯ (1991-1997 ГГ)

Аннотация

В данной статье анализируется ситуация в сфере высшего образования в последние годы советской эпохи и изменения, направленные на решение проблем в системе высшего образования после обретения Узбекистаном независимости. Сделан обзор основных направлений реализуемых реформ, в частности, показана работа по обеспечению приоритета университетского образования, делению вузов, их специализации и регионализации. В статье также рассматриваются первоначальные результаты реформ и задачи последующих этапов.

Ключевые слова: Высшее образование, экстенсивное развитие, независимость, университет, реформы, качество кадров, непрерывное образование, тестовые испытания, рыночная экономика, научный потенциал,

INITIAL CHANGES IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN AND THE TASKS OF ITS RADICAL REFORM (1991-1997УУ)

Annotation

This article analyzes the situation in the field of higher education in the last years of the Soviet era and the changes aimed at solving problems in the higher education system after Uzbekistan gained independence. A review of the main directions of the ongoing reforms is made, in particular, work is shown to ensure the priority of university education, the division of universities, their specialization and regionalization. The article also discusses the initial results of the reforms and the tasks of subsequent stages.

Key words: Higher education, extensive development, financing, independence, university, reforms, quality of personnel, continuous education, tests, market economy, scientific potential.

Kirish. XX asrning oxirgi o‘n yilligida O‘zbekistonning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy hayotida bo‘lgan tub o‘zgarishlar, butun dunyoga globallashuv jarayonlarining keng yoyilishi, yosh davlat oldida turgan jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvning dolzarb vazifalari, respublika ta'lim tizimining isloh qilish va rivojlanishining ko‘lami hamda xarakterini belgilab berdi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tarixchi tadqiqotchilar S.Sodiqov, K.Oqilov, Q.Usmonov va R.Qurbonovlar monografiya va dissertatsiyalarida ilk bor mustabid davri O‘zbekiston oliy ta’lim tizimidagi mavjud ayrim kamchilik va muammolar qisman tahlil qilingan. Shuningdek, markaz tadqiqotchilari N.Xromenkov va V.Mironovning monografiyalarida sovet ta’lim tizimdagi kamchilik va nuqsonlar hamda 70 yillarda jahon ta’lim makonida boshlangan o‘zgarishlar va tendensiyalarni inobatga olinmaganligi hamda uni oqibatlari ko‘rsatib berilgan [1].

Tadqiqot metodologiyasi. O‘zbekistonda oliy ta’lim tizimidagi islohotlarining birinchi bosqichini yoritishda materiallarni tanlash va tasniflash, xolislik, tarixiylik hamda faktlar, fikr hamda xulosalarni qiyosiy tahlil qilish metodidan foydalanildi.

Tahlil va natijalar. Sovet hukumronligi davrida ta’lim tizimida ustuvor bo‘lgan rivojlanishning ekstensiv yo‘li 80-yillarda ta’limni barcha bo‘g‘inlari singari oliy ta’limda ham o‘zining salbiy oqibatlarini namoyon qildi. Bunday ahvolni vujudga kelishining asosiy sabablari sovetlar davrida jamiyatda shakllangan boshqaruvning ma’muriy-buyruqbozlik tizimi edi. Shuningdek, paxta yakkaxokimligi davrida maktab o‘quvchilari va oliy o‘quv yurtlari talabalarining oylab qishloq xo‘jaligi ishlariga jalb qilinishi, qishloq maktablarining moddiy texnika bazasining nochorligi, ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlariga salbiy ta’sir ko‘rsatdi.

Markaz tomonidan 80-yillarning o‘rtalarida boshlangan “qayta qurish” siyosati ta’lim-tarbiya sohasini ham qamrab oldi. 1987-yilda markaz tomonidan oliy va o‘rta maxsus ta’limni isloh qilishga qaratilgan bir nechta qarorlar qabul qilindi. Ayni paytda, hujjatda sovet ta’lim tizimining konseptual-metodologik asoslarini qayta qurish, ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarini jahon ta’lim makonidagi ilg‘or tajribadan foydalangan holda isloh qilish masalalariga e’tibor berilmadi [2]. Mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy ahvolni yomonlashib borishi, oliy ta’lim va kadrlar tayyorlashning isloh qilish uchun yetarli moliyaviy-iqtisodiy imkoniyatlarni

cheklanganligi sohada keng ko‘lamli tub o‘zgarishlarni amalga oshirish imkonini bermadi.

O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov respublika rahbari etib tayinlangandan so‘ng ta’lim tizimidagi kamchilik va muammolarni bartarf qilish boshlandi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, Islom Karimov 1990-yilda respublikada ilm-fan va ta’lim sohasining moddiy texnika bazasi, kadrlar tarkibi achinarli ahvolga tushib qolgan, bu sohalar “qoldiq” prinsipi asosida moliyalashtirilayotgan, jumladan, 1700 ta maktab binosi avariya holatida bo‘lgan bir vaziyatda “Bizga kadrlar tayyorlashning maxsus, milliy dasturi kerak” degan fikrni bildirib - “Oliy o‘quv yurtlarida mutaxassislar tayyorlash sistemasini qayta qurishni, bu sohaga kadrlar tayyorlashning buyurtma usulini joriy etishni: respublikaning yuqori malakali milliy mutaxassislarini tayyorlash uchun Ittifoqdagi va chet ellardagi eng yaxshi markazlarga yoshlarni yuborish sistemasini o‘z ichiga olishi kerak” deb ta'kidlagan edi” [3].

O‘zbekiston Respublikasi 1991-yil 31-avgustda mustaqillikka erishgandan so‘ng mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sohalarda bozor iqtisodiyotiga asoslangan demokratik davlatning qurishga qaratilgan tub islohotlar boshlandi. Ayni paytda O‘zbekistonda yangi sharoitda ta'limning barcha bo‘g‘inlarini modernizatsiyalash davlat konsepsiyasi hamda kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirishning zamonaviy mexanizmi ishlab chiqilmagan edi.

Mamlakatdagi o‘tish davridagi umumiy ijtimoiy-iqtisodiy, moliyaviy ahvolni inobatga olib, ikkinchidan o‘tgan davrda erishilgan ta’lim potensialini saqlab qolish maqsadida ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining isloh qilishni “muvozanatlashtirilgan” islohotlar yo‘lini tanladi [4].

Dastlabki islohotlar 1991-yilda zamon talablari va respublika ehtiyojlaridan kelib chiqib: birinchidan, universitet ta’limining ustuvorligiga; ikkinchidan, oliy ta’lim muassasalarini bo‘lish va ixtisoslashtirishga; uchinchidan, oliy ta’limni hududiylashtirish va joylashtirishga qaratildi.

Jahonning rivojlangan davlatlari tajribasidan kelib chiqib universitet ta’limini ustuvorligini ta’minlash maqsadida respublikaning yirik yetakchi oliygohlari negizida 1991-yilda Toshkent davlat texnika universiteti, Toshkent davlat agrar universiteti, Farg‘ona davlat universiteti, 1992-yilda Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Respublika rus tili va adabiyoti instituti hamda Toshkent davlat chet tillari pedagogika instituti negizida O‘zbekiston jahon tillari universiteti, O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 1992-yil 23-sentyabrdagi Farmoniga asosan Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti tashkil qilindi. Universitetga jahon iqtisodiyoti, davlatlararo munosabatlar, diplomatiya, xuquq va xalqaro jurnalistika sohasida yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash vazifasi yuklatildi.Yuqori malakali kadrlar tayyorlashni optimallashtirish va bozor iqtisodiyoti talablarini inobatga olgan holda yangi mutaxassisliklar bo‘yicha yetuk kadrlar tayyorlashni yo‘lga qo‘yish maqsadida avvalambor, oliy ta'lim muassasalarini bo‘lish va ixtisoslashtirish boshlandi. Jumladan, 1991-yilda Toshkent davlat universiteti tarkibidan Toshkent davlat sharqshunoslik va Toshkent davlat yuridik instituti ajralib chiqqan bo‘lsa, Toshkent politexnika instituti negizida Toshkent davlat texnika universitetidan tashqari yana ikkita institute – Toshkent kimyo-texnologiya hamda Toshkent arxitektura qurilish instituti tashkil etildi. Shu yili Respublikani moliya va bank sohasida kadrlar tayyorlaydigan Toshkent Moliya instituti, Toshkent xalq xo‘jaligi institutidan ajralib chiqib, mustaqil oliy o‘quv yurtiga aylandi [5].

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimidagi islohotlarni yanada chuqurlashishiga Toshkentda talabalar shaharchasida bo‘lib o‘tgan 1992-yil 16-17 yanvar voqealari turtki berdi. Bozor iqtisodiyotiga o‘tish davrida talabalarni ijtimoiy himoyalashga katta e’tibor berilishiga qaramasdan ayrim mutasaddilarning o‘z vazifalariga sovuqqonlik bilan qaraganliklari natijasida talabalarga stipendiyani va kuponlarni o‘z vaqtida tarqatilmaganligi hamda talabalar shaharchasidagi do‘konlarga non mahsulotlarini yetkazib berishdagi uzilishlar talabalarni norozilik namoyishga sabab bo‘ldi. Hukumat zudlik bilan muammoni xal qilishga kirishgan bo‘lsada ayrim siyosiy kuchlar fursatdan foydalanib talabalarni noqonuniy xarakatlarga undadilar. Tartibsizlikda ikkita talaba nobud bo‘ldi [6].

Bo‘lib o‘tgan voqealar oliy ta'lim sohasida islohotlarni yanada faollashtirdi va viloyatlarda yuqori malakali kadrlar tayyorlash dolzarb masalaga aylandi. O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 1992-yil 28-fevral “Respublikaning yangi oliy o‘quv yurtlarini tashkil qilish to‘g‘risida”gi Farmoniga muvofiq, viloyatlardagi pedagogik institutlar negizida Andijon, Buxoro, Guliston, Qarshi, Namangan, Termiz, Urganch universitetlari tashkil topdi. Shu bilan birga viloyatlarda yangi ishlab chiqarish quvvatlarini barpo qilish va ularning yuqori malakali hamda bozor iqtisodiyoti talablariga mos kadrlarga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish uchun 1992-yilda yetakchi oliy o‘quv yurtlarini filiallari negizida Jizzax politexnika instituti, Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti, Navoiy Davlat pedagogika instituti tashkil qilindi. Shunday qilib, viloyat markazlarida 7 ta universitet, 6 ta institut, hamda Respublikaning nufuzli oliy o‘quv yurtlarini 10 ta filiallari o‘zlariga berilgan yangi maqomga ko‘ra ta’lim shakli va mazmunini zamon talabiga mos holda qayta tuzib faoliyatlarini boshladilar [7].

1992-yil 2-iyulda O‘zbekistonda “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun qabul qilindi. Ushbu qonunda ta’lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari uni demokratik va dunyoviy xarakterda ekanligi hamda barcha davlat va nodavlat ta’lim muassasalarining teng huquqga ega ekanligi kafolatlandi. O‘zbekiston tarixida oliy o‘quv yurtlariga ilk bor o‘quv dasturlari, darsliklar va o‘qitish uslubiyatini o‘zi tanlash huquqiga ega bo‘ldi. Oliy o‘quv yurtlarida kadrlar tayyorlashni ikki pog‘onali tizimini joriy qilish ko‘zlandi [8].

O‘zbekiston oliy ta'lim tizimida bevosita ta'lim sifatini ta'minlaydigan davlat ta'lim standartlarini tayyorlash va joriy qilish kirishildi. Rivojlangan davlatlar tajribasiga tayangan holda oliy o‘quv yurtlariga qabul jarayonining shaffovligini ta'minlash maqsadida, O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 1992-yil 11-martdagi “Respublika oliy o‘quv yurtlarining kunduzgi bo‘limlariga qabulni takomillashtirish to‘g‘risida”gi Farmoniga binoan 19 ta oliy o‘quv yurtlarining kunduzgi bo‘limlariga 1992-1993 o‘quv yilida kirish imtihonlari eksperiment tariqasida ilk bor test usulida amalga oshirildi. Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tasarrufidagi 28 ta oliy o‘quv yurtlariga 172 ta mutaxassislik bo‘yicha jami – 26782 nafar talaba, kunduzgi bo‘limlarga 16980 nafar, shu jumladan test sinovlari asosida – 5462 nafar talaba o‘qishga qabul qilindi [9].

Ilk bor talabalarni test usuli asosida o‘tkazilgan qabul jarayoni ijobiy natija berdi.1993-1994 o‘quv yilidan boshlab O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qaroriga asosan mavjud oliy o‘quv yurtlariga barcha ta’lim shakllari bo‘yicha talabalarini test usuli bilan tanlash joriy etildi [10].

Shuningdek, Respublika oliy o‘quv yurtlariga abiturientlarni test usulida tanlash sohasida yagona davlat siyosatini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida Davlat test markazi tashkil etish to‘g‘risida”gi 1994-yil 14-may qarorga asosan Oliy o‘quv yurtlarining kunduzgi bo‘limlariga abiturientlar tanlash bo‘yicha Respublika markazi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Davlat test markaziga aylantirildi [11].

O‘zbekistonda to‘liq test sinovlarini joriy etilishi Oliy o‘quv yurtlariga kirish chog‘ida iqtidorli yoshlarni saralab

olish imkonini berdi hamda xolislik va adolatni ta'minlashda muhim rol o‘ynadi. Islohotlar davrida respublika oliy o‘quv yurtlari professor-o‘qtuvchilarining ijtimoiy himoyalashga va ijodiy ilmiy-pedagogik faoliyati uchun qulay sharoitlar yaratishga alohida muhim ahamiyat berib O‘zbekiston Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasida oliy ta'lim sifatini yaxshilash chora tadbirlari” to‘g‘risida Qaroriga binoan 1993-yil 1- sentyabrdan boshlab shartnoma asosida birinchi navbatda ilmiy unvoni va ilmiy darajasi bo‘lgan pedagog xodimlarga lavozim maoshlarini yangi miqdori belgilandi. Shuningdek, bir professor-o‘qituvchiga to‘g‘ri keladigan talabalar sonini kamaytirish hamda pedagoglarni yuklama soatlari nisbatini rivojlangan davlatlardagi me'yorlar darajasiga yaqinlashtirish vazifasi qo‘yildi. Shu o‘quv yilidan birinchi kursga talabalarni shartnoma asosida test sinovlari natijalari bo‘yicha qabul qilishni amalga oshirish va ular bilan shartnoma tuzishning yagona qoidalari hamda o‘qitish qiymati tasdiqlandi [12].

Mamlakatning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy hayotida amalga oshirilgan tub islohotlar, o‘tish davrini ob’ektiv qiyinchiliklari hamda bozor iqtisodiyotining kadrlarga qo‘ygan talablari, eskicha ekstensiv yondoshuvdan voz kechib asosiy e’tiborni, tayyorlanayotgan mutaxassislarni sifatiga qaratishni taqazo etdi. 1991-1996 yillar mobaynida ta’lim sifati past bo‘lgan barcha ta’lim shakllarida kadrlar tayyorlash qisqarib bordi va bu tendensiya keyingi yillarda ham davom etdi. Masalan, 1991-1992 o‘quv yilida O‘zbekistonda 52 ta oliy o‘quv yurtida 337,4 ming nafar talaba tahsil olgan bo‘lsa, 1996-1997 o‘quv yilida 58 ta oliy o‘quv yurtida 163,7 ming nafar talaba bilim oldi [13].

Ko‘plab zamon talabiga javob bermay qolgan mutaxassisliklar qisqartilib, ularning o‘rniga zamonaviy texnika va texnologiya yo‘nalishlari hamda bank-moliya, menejment sohalari bo‘yicha kadrlar tayyorlash yo‘lga qo‘yildi. Shu davrda O‘zbekiston Respublikasi oliy o‘quv yurtlarida 18,5 mingga yaqin professor-o‘qituvchilar, shu jumladan 1356 nafar professor va fan doktorlari, 7267 nafar dotsent va fan nomzodlari faoliyat olib bordi va ilmiy salohiyat 52,35 foizni tashkil etdi. Biroq, respublika hududlarida joylashgan bir qator universitetlarda yuqori malakali professor-o‘qituvchilarning ulushi nisbatan past bo‘lib, atigi 15-30 foizni tashkil etdi. Ko‘pgina universitetlarning moddiy-texnik bazasi jismonan va ma'nan eskirgan bo‘lib zamon talablariga javob bermas edi. Ularda zamonaviy axborot texnologiyalarining mavjudligi va undan o‘quv jarayonida foydalanish past darajada edi.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida mustaqillikning dastlabki yillarida yuqori malakali ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash sohasida ham ma’lum salbiy holatlar ko‘zga tashlandi. 1995-yilda O‘zbekistonda 1884 ta fan doktori va 8859 ta fan nomzodi faoliyat ko‘rsatdi. Ilmiy va ilmiy-pedagogik kadrlar umumiy sonidan fan doktorlari 7,8 foizni va fan nomzodlari 36,9 foizni tashkil etdi. O‘zbekistonda har 10000 aholiga to‘g‘ri keladigan fan nomzodlarining o‘rtacha soni 3,8 tani tashkil etdi. Shuni ta'kidlash kerakki, O‘zbekistonda shu davrda ilmiy-pedagogik va ilmiy kadrlarning "qarishi" salbiy tendensiyasi kuzatildi. Respublika universitetlarida 40 yoshgacha bo‘lgan fan doktorlari soni ularning umumiy sonining atigi 0,9 foizini, 50 va undan yuqori yoshda esa 78,8 foizni tashkil etdi [14].

Bunday ahvolni vujudga kelishini bir nechta sabablari bo‘lib, avvalambor yosh olimlarni izlash va tanlash, ularni ijtimoiy himoyalashga yetarlicha e’tibor berilmaganligi edi. Kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi yangi sharoitda deyarli o‘zgarishsiz o‘z faoliyatini davom ettirdi. Bu sohada bashorat qilish mexanizmi va davlat konsepsiyasi ishlab chiqilmadi. Qo‘shimcha kasbiy ta’lim tizimini isloh qilishda xorijiy ilmiy va o‘quv markazlari va boshqa tashkilotlarning imkoniyatlari va takliflaridan yetarlicha foydalanilmadi [15].

Xulosa va takliflar. O‘tish davrida (1991-1997 y.) respublika ta’lim va kadrlar tayyorlash tizimidagi salbiy holatlarni bartaraf qilishga hamda milliy ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, zamon talablariga moslashtirishga qaratilgan ma'lum ishlar amalga oshirildi. Oliy ta’limda universitet ta'limini ustivorligi hamda uni ixtisoslashtirish va hududiylashtirishga qaratilgan me’yoriy xujjatlar ishlab chiqildi. Oliy ta'limga qabul jarayoni modernizatsiya qilindi. Lekin ma’lum ob’ektiv sabablarga ko‘ra oliy ta’lim tizimi respublikada jadal amalga oshirilayotgan siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlardan orqada qola boshladi. Mustaqillikning dastlabki davrida oliy ta’lim tizimida vujudga kelgan jiddiy ziddiyatlar va kamchiliklar O‘zbekiston ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarini tubdan isloh qilish, uzluksiz ta'lim tizimini shakllantirishni, keyingi bosqichida kadrlar tayyorlash milliy dasturini ishlab chiqishni taqazo etdi.

ADABIYOTLAR

1. Садыков С.Очерки развития высшего образования в Узбекистане. – Т., 1986.;
2. Основные направления перестройки высшего и среднего специального образования в стране: Сборник документов и материалов. М.: Высшая школа, 1987. – 77 с.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011. – Б. 16-17.
4. Курбанов Ш., Сейтхалилов Э. Национальная программа подготовке кадров-неотъемлемая часть национальной идеологии. – Т., 2000. С.5-6.
5. Ўзбекистон Республикаси Олий таълим муассасалари: Маълумотнома. – Т.: 2003. – Б.20,27,32,35,46,59,62
6. O‘zMDA.P-2653- fond,1- ro’yxat , 6460- yig’ma jild ,8-9 varaq.
7. https://lex.uz/docs/643035.
8. https://lex.uz/docs/56418
9. O‘z MDA.M-130- fond,1- ro’yxat,130- yig’ma jild ,73- varaq
10. https://lex.uz/docs/559449.
11. https://lex.uz/docs/726048?ONDATE=14.05.1994%2000
12. https://lex.uz/ru/docs/519761
13. O‘z R PAA.975-fond, 26-ro’yxat, 153- yig’ma jild, 50- varaq.
14. O‘z R PAA. 975- fond, 26- ro’yxat, 153- yig’ma jild, 51- varaq.
15. O‘z R PAA .975- fond, 26- ro’yxat, 153- yig’ma jild, 52-varaq. .